

İctimai elmlər

UOT 39

S.Ə.Əhmədova

*AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi
saraahmad0289@gmail.com*

AZƏRBAYCAN XALÇA SƏNƏTİNİN İNKİŞAFINDA ETNİK-MİLLİ AZLIQLARIN ROLU

Açar sözlər: xalçaçılıq, qədim sənətlər, etnik qruplar, azsaylı xalqlar, mədəniyyətlər

Xalqların mədəniyyət tarixində onların zəngin mənəvi aləmini əks etdirən, xarakteri, dünyagörüşü, intellekti, estetikası və həyat fəlsəfəsinə xas olan köklü xüsusiyyətləri özündə təcəssüm etdirən sənət sahələri vardır. Azərbaycan türkləri, eləcə də, onun ərazisində yaşayan xalqlar üçün belə sənət növü xalçaçılıq olmuşdur. Burada Azərbaycan xalqı dedikdə, müxtəlif zamanlarda onun ərazisində məskunlaşan, din və dil müxtəlifliyindən asılı olmayaraq bütün azsaylı xalqlar və etnik qrupları nəzərdə tutulur. Odur ki, araşdırmada xalçaçılığın bir sənət sahəsi kimi Azərbaycanda yaşayan etnik qruplar və azsaylı xalqların həyatındakı rolu və mövqeyi tədqiq edilmişdir. Məqalənin yazılmasında mövcud elmi ədəbiyyatlardan, eləcə də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin fondlarında olan materiallardan istifadə olunmuşdur.

С.А.Ахмедова

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В РАЗВИТИИ КОВРОВОГО ИСКУССТВА АЗЕРБАЙДЖАНА

Ключевые слова: ковроткачество, древние искусства, этнические группы, национальные меньшинства, общие культуры

В культурной истории народов существуют такие области искусства, которые отражают их богатый духовный мир, характер, интеллект, мировоззрение, эстетику и философию жизни. Ковроткачество было этим видом искусства для азербайджанских тюрков, а также этнических групп и национальных меньшинств, проживающих на его территории. Азербайджанский народ охватывает все национальные меньшинства и этнические группы, входящие в его состав, независимо от языка и религии. Таким образом, в исследовании рассматривается важная роль и место искусства ковроткачества в жизни некоторых этнических групп и меньшинств, проживающих в Азербайджане. В статье использована существующая научная литература, а также материалы фондов Национального музея истории Азербайджана.

S.A.Ahmedova

THE ROLE OF ETHNIC MINORITIES IN THE DEVELOPMENT OF CARPET ART OF AZERBAIJAN

Keywords: *carpet weaving, ancient arts, ethnic groups, national minorities, common cultures*

There are such fields of art in the cultural history of nations which reflect their rich spiritual world, character, intellect, worldview, esthetics and philosophy of life. Carpet weaving was this type of art for the Azerbaijani Turks, as well as ethnic groups and national minorities living in its territory. The people of Azerbaijan cover all the national minorities and ethnic groups that are part of it, regardless of language or religion. The important role and position of the art of carpet weaving in the lives of some ethnic groups and minorities living in Azerbaijan was carried out in the article. Existing scientific literatures, as well as the materials of the funds of the National Museum of History of Azerbaijan were used in the article.

Məlum olduğu kimi, xalçaçılıq ən qədim və geniş yayılmış sənət növlərindən biridir. Bu qədim sənət sahəsi dünyanın bir çox ölkələrində – Türkiyə, Hindistan Misir, İran, İraq, Əfqanıstan, Çin, Orta Asiya, Qafqaz və eləcə də Azərbaycanda yaşayan əhalinin əsas məşğuliyyət sahələrindən biri olmuşdur. Hər bir xalq yaratdığı xalça nümunələrinə öz dünyagörüşü və təxəyyülünü həkk etmiş, arzu və istəklərini xalçalar üzərində canlandırmağa çalışmışlar. Xalçaçılıq və toxuculuq qədim zamanlardan xalqların həyatının bir parçası, harmoniyası və ritmi olmuş, zamanla milli-mənəvi dəyərləri özündə hərtərəfli əks etdirərək mühüm bir həqiqi sənət sahəsi kimi tarixdə yerini almışdır. Sıx meşə örtüyü, fərqli iqlim tipləri, zəngin flora və faunaya malik olması Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqlar arasında toxuculuq və xalçaçılıq sənətinin yaranmasına və inkişafına şərait yaratmışdır.

Toxuculuq sənəti Qafqaz və onun tərkib hissəsi olan Azərbaycanda ən qədim zamanlardan geniş yayılmışdır. Belə ki, arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə edilən materiallar, qədim yazılı mənbələr bu torpaqlarda xalçaçılıq sənətinin izlərinin çox qədimlərə getdiyini bir daha sübut etmiş olur. Toxuculuğun ilk rüşeymləri hörmə sahəsində yaranmış bəsit texniki vərdişlərlə üzvi surətdə bağlı olub hələ Mezolit dövründə izlənilir. Qobustanda "Firuz" yaşayış düşərgəsindən Son Mezolit dövrünə aid hörmə işində istifadə edilən 8 ədəd iti uclu sümük alət tapılmışdır [1, s.426]. Neolit dövründən başlayaraq sadə-ibtidai toxuma istehsalına keçilmişdir. Buna səbəb isə zamanla hörmə işinin inkişafı nəticəsində yeni texniki vərdişlərin yaranması olmuşdur. Toxuculuq sahəsini araşdırarkən ayırmə məşğuliyyətini də öyrənmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində Eneolit dövr abidələrinin əksəriyyətindən müxtəlif tipli əyircəklər tapılmışdır. Tarixi inkişafın sonrakı

prosesində onların müxtəlif növləri yaranmışdır. Tunc və Dəmir dövrü abidələrində bu müxtəliflik daha çox diqqətimizi cəlb edir. Daha sonra Mingəçevir ərazisindən tapılmış hana hissələri, xalça və palaz qalıqları ilk orta əsrlərdə Azərbaycan xalqının məişətində xalçaçılığın mühüm yer tutduğunu göstərir [1, s.445]. Odur ki, xalça istehsalı eramızdan xeyli əvvəllər başlansa da, xalçaçılığın müstəqil sənət sahəsi kimi inkişafı ilk orta əsrlərə təsadüf edir. Yüksək dekorativ məziyyəti və texniki keyfiyyəti ilə seçilən Azərbaycan xalçaları təkcə ölkə daxilində deyil, beynəlxalq ticarətdə ən rəvac sənət məhsulu kimi yüksək tutulurdu [1, s.446].

Məişətin ən mühüm elementlərindən biri olan xalçalar hər bir dövrdə təkcə evlərin daxili sahmanı üçün deyil, müxtəlif ictimai binaların, orta əsrlərdə sarayların, məscid, mədrəsə, karvansara və ibadət evlərinin divarları və döşəməsinin bəzədilməsində yüzilliklər boyu başlıca yer tutmuşdur. Vaxtilə Azərbaycana səfər etmiş bir sıra səyyah və tacirlərin də bu haqda müxtəlif məlumatları vardır. 1582-ci ildə Şirvanda olan ingilis səyyahı Antoni Cenkinson Şirvan bəylərbəyinin evində olarkən orada onun evinin gözəl xalılar ilə bəzədildiyini qeyd etmişdir. Tarixin keçmişində baş vermiş qəbul mərasimini əbədiləşdirmək və yaddaşlarda həkk etmək üçün rəssam O.Sadıqzadə tərəfindən “Abdulla xanın Ustaclı ingilis səyyahı Antoni Cenkinsonun qəbulu” adlı tablo hazırlamışdır. Tablonu nəzərdən keçirdikdə qəbul zamanı yerə sərilmiş xalıların orada böyük bir ustalıqla əks olunduğunu görmüş oluruq. İngilis səyyahı içəri girəndə onun üçün son dərəcə maraqlı olan bir mənzərə ilə rastlaşır: xan ipək və qızılı işləməli zəngin, bəzəkli xalçalarla döşənmiş çadırda, mirvarilərlə, daş-qaşlarla bəzədilmiş libasda onu gözləyirdi [7, s.121]. Səyyah daha sonra xanın gümüş və qızıldan bəzədilmiş kvadratşəkilli xalça üzərində əyləşdiyini qeyd etmişdir. Doğurdan da, artıq orta əsrlərdə Azərbaycan xalçaları Avropa missionerləri və səyyahlarının diqqətini cəlb edə bilmişdi. XV-XVI əsrlərdə Azərbaycan xalçaları Avropa, Rusiya və Amerikada məşhurlaşmışdır.

Məlum olduğu üzrə, XIX əsrin I rübündə tarixi Azərbaycan torpaqlarının şimal hissəsi çar Rusiyasının tərkibinə qatılmışdır. İqtisadi cəhətdən zəngin olan Azərbaycanda mövcud olan müxtəlif sənət sahələri Çar Rusiyasının diqqət mərkəzində olmuşdur. Burada xidmət edən yüksək rütbəli rus zabitləri də Azərbaycan xalçaları haqqında ağız dolusu yazırlar. Belə ki, general Zubov yazır: “Qubada xalçalar növünə görə fərqlənirlər. Rənglərinə və gözəlliklərinə görə İranda məşhur olan xalçalardan heç də geri qalmır. Rənglərinə və təsvirlərinə görə onlardan üstüdürlər [10, s.132]. Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalçaları XIX əsrdə təşkil edilmiş bütün sərgilərdə, o cümlədən 1861-1863-cü illərdə Tiflisdə, 1867-ci ildə Parisdə, 1870-ci ildə Peterburqda, 1872-ci ildə İtaliyada, 1873-cü ildə Vyanada, 1882-ci ildə Moskvada, 1896-cı

ildə Nijni Novqorodda, 1911-ci ildə Berlində, 1913-cü ildə Londonda və başqa yerlərdəki sərgilərdə müxtəlif medallara layiq görülmüşdür [2, s.14].

Azərbaycan xalçaları ilə bağlı bu günə qədər tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif aspektli tədqiqatlar aparılmışdır. Ona görə də biz bu məsələyə o qədər də geniş toxunmayacağıq. Xalça tədqiqatçıları Azərbaycan xalçalarının əhəmiyyətini o qədər gözəl bilirlər ki, hətta, qonşu xalqların azərbaycanlılardan çox şey öyrənə biləcəklərini də qeyd etmişlər. Belə ki, xalça tədqiqatçısı Y.Zedqenidze bildirir ki, xalça və palazların keyfiyyət və kəmiyyətinə görə Şuşa Qafqazda birinci yeri tutur. Daha sonra xalçaçılığın tarixi köklərinə gedərək yazır ki, ..ermənilər xalça toxumağı azərbaycanlılardan öyrənməlidirlər [2, s.16].

Azərbaycanda yaşayan bir çox etnik qruplar və azsaylı xalqlar xalça toxunmasında iştirak etdiklərindən etnik qrupların və azsaylı xalqların həyatında xalçaçılıq sənətinin yerinə diqqət yetirəcəyik. Müxtəlif dinli və dilli xalqlar və etnik qruplar Azərbaycan torpaqlarında yaşayaraq ortaq mədəniyyət, milli-mənəvi dəyərlər yarada bilmişlər. Belə ki, tat, ləzgi, talış və dağ yəhudi qadınları Quba-Şirvan xalçaçılıq məktəbinə öz töhfələrini vermişlər. Doğrudur, tarixi ədəbiyyatda konkret olaraq tat-talış və konkret başqa bir etnik qrupa aid edilən xalça anlayışları yoxdur. Ancaq bu o demək deyildir ki, yuxarıda adlarını çəkdiyimiz etnik qruplar və azsaylı xalqlar xalça sənətinə töhfələrini verməmişlər.

Xalçaçılıq materiallarından olan xalı, gəbə, palaz, kilim, cecim və başqaları tat, talış, ləzgi, dağ yəhudiləri və digər etnik qrupların məişət və təsərrüfatında mühüm yer tutmuşdur. Quba, Şirvan xalçaçılıq məktəbində etnik qruplar arasından çıxan sənətkarlar da az deyildir. Belə ki, tat qadınları tərəfindən toxunan “Pirəbədil”, “Güllü çiçi”, “Ağqol çiçi” çeşniləri Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin ən yüksək nümunələrindən sayılır [4, s.88]. Tədqiqatçı M.Əliyev yazır ki, bu qrupa daxil olan xalça növlərini nəzərdən keçirsək, görürük ki, onların əksəriyyəti tatların yaşadıkları ərazilərin adı ilə adlanır [5, s.25]. Quba və Şirvan xalçaçılıq məktəbinin inkişafında bir çox bölgələrlə yanaşı, Qubanın Çiçi kəndinin xalçaçı qadınlarının xidmətləri əvəzənməzdir. Xalçaçılıq sənətində Çiçi kəndi hələ qədim dövrlərdə, xüsusən ilkin orta əsrlərdə özünə layiqli yer tutmuşdur. Belə ki, orta əsr ərəb müəlliflərinin əsərlərində bütün dünyada məşhur olan xalçalar arasında Şirvan, Bakı və Quba bölgələrinin də adlarını çəkirlər. Bu baxımdan Qubanın “Sırt Çiçi” xalçası maraq doğurur. Xalça toxunduğu kəndin adı ilə bağlıdır. Xalçalılar onu “Sırt Çiçi”, sənətsünaslar və mütəxəssislər isə “Çiçi” adlandırırlar [11, s.143]. Əvvəllər Çiçi kəndinin xalçaları Şirvan bazarlarında “Şirvan Çiçi” adı ilə satılmışdır. Bu xalçalar zərifliyi, incə naxışları, yerlikdə tünd rəngli cərgələr boyu elementlərin zəncirvari düzülüşü qaydası ilə seçilir. Bu xalçalar haşiyələri, rəngləri, xırda köməkçi elementləri və ölçüləri baxımından bir-birilərindən

seçilirlər. Əsas naxışları adətən pilləli həndəsi elementlər təşkil edirdi. Müasir dövrimüzdə də Azərbaycanın bir sıra bölgələrində, eləcə də Quba, İsmayılı və Bakının müxtəlif bölgələrində yaşayan tat qadınları hələ də öz evlərində və xalça toxuma mərkəzlərində xalçaçılıq sənətini davam etdirirlər.

Şəkil 1. EF Quba Sirt Çiçi 7921

Tarixi ədəbiyyatda “tat xalçası” ifadəsi ilə bağlı mübahisələr mövcuddur. Tədqiqatçı S.Nəsirova məqalələrindən birində bu məsələ ilə bağlı müəyyən məlumatlar vermişdir [9, s.165]. Belə ki, Quba qrupuna məxsus olan “Qollu Çiçi” xalçasının Quba rayonunun Çiçi kəndinin adı ilə bağlı olduğundan ərazidə yaşayan sakinlərin etnik mənsubiyyəti ilə bağlı olaraq tat xalçası kimi tədqiq və təbliğ olunduğu qeyd edilir. L.Kərimov yazır ki, əvvəllər bu xalçalar əsasən Qarabağda toxunur, burada onların istehsalı inkişaf edirdi, daha sonra bu istehsal Şirvanın Nabur və Qubanın Dərəçiçi kəndinə köçmüşdür. Əlavə olaraq davam edir ki, sənətsünaslar onu “Şirvan”, “Dağistan”, hətta bəzən yanlış olaraq “Zeyxur” adlandırırdılar. Qarabağın qədim xalça ustaları onu “Maşın”, Şirvan ustaları isə “Qollu” və ya “Qollu göl”, Çiçi kəndinin xalça toxuyanları isə “Qollu Çiçi” və ya “İspigül” adlandırırdılar [11, s.145] Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqlar arasında olan mədəni mübadilə adıçəkilən xalça növünün tatlar arasında da geniş səbəb olmuşdur. S.Nəsirova yuxarıda qeyd edilən məqaləsinin sonunda sözügedən xalça nümunəsinin türk mifologiyasından irəli gələrək toxunduğunu əsas gətirmişdir. Bizim məqsədimiz isə xalçanın sırf hansı etnosa məxsus olduğunu araşdırmaq deyil. Təbii ki, xalçaçılığın, ümumiyyətlə toxuculuğun türk xalqlarının tarixində daha qədim zamanlardan yer tutması artıq elmə məlumdur. Aparılan arxeoloji tədqiqatlar da bunu sübut etmişdir. Burada bizim əsas hədəfimiz xalça toxuculuğu sənətində türk xalqları ilə bərabər digər etnik qrupların da rolunu bir daha göstərməkdir. Qafqazda yaşayan xalqların bəziləri aborigen, bəziləri isə eradan əvvəl köçüb gələnlərin nəsiləridir. Odur ki, bənzər coğrafi şərait, birgəyaşayış və birgəmək etnik mədəni mübadilədən yan keçməyə bilməzdi. Bu səbəbdən xalça sənətinin qorunub saxlanması və yaşadılmasında tat qadınlarının əməyini inkar edə bilmərik.

Tatlar kimi dağ yəhudilərinin həyatında xalçaçılıq sənəti Qubada-Qırmızı qəsəbədə Quba xalça məktəbinin bir qolu kimi yaranmış və inkişaf etmişdir [8, s.47]. Burada toxunan xalçalar rənginə, naxışlarına və texniki göstəricilərinə görə qrupun səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Mühüm xalçaçılıq məntəqələri – Xaşı, Qonaqkənd, Cimi, Cek, Afurca, Buduq, Xan, Söhub kimi bölgələr ilə əhatələnən Qırmızı Qəsəbədə dağ yəhudi qadınları tərəfindən xalçalar ənənəvi yerli çeşnilər əsasında toxunmuşdur. Dağ yəhudi qadınları Azərbaycan çeşnilərindən istifadə edərək xalçalara yəhudi həyatı və dünyagörüşünə müvafiq rəmzlər və yazılar əlavə etmişlər. Doğrudur, dağ yəhudi qadınları yeni xalça növü yaratmamışlar, ancaq özlərinin fərdi təfəkkürlərini xalçalara köçürməyə müvəffəq olmuşlar. Belə ki, dağ yəhudi qadınları Azərbaycan çeşniləri əsasında toxuduqları müxtəlif ölçülü xalçalar üzərinə menora-şamdan, “Davudun möhürü” – altıgüşəli ulduz, ibrani dilində yazılar, milli rəمز, dini təsəvvür, dünyagörüşü və başqa mühüm elementləri işləyirdilər [8, s.32]. Xalça eyni zamanda onun sahibinin hansı təbəqəyə aid olduğunu nümayiş etdirirdi. Təbii ki, varlı ailələrin xalçaları daha al-əlvan və keyfiyyətli olurdu. Daha çox Qrız kəndində toxunan xalçaları dağ yəhudiləri özlərinin əməklərinin nəticəsi hesab edirlər [8, s.64]. Bu çeşnilər əsasında toxunan xalçalar üzərində əksini tapmış şamdanlar hər bir yəhudi qadının həftənin şənbə günləri – şabatda yandırdığı şamların rəmzidir. Professor Vidadi Muradovun təbirincə desək, xalçaçılıq sənəti Qafqaz yəhudi qadınlarının seçimidir, özünütəsdiqidir, həyat tərzinin, cəmiyyətdəki yerinin, ona münasibətin və onun münasibətinin ifadəsidir [8, s.33]. Bu seçimləri ilə özlərinin zövqlərini, təkrarsızlıqlarını, bacarıqlarını sübut etmiş və göstərmiş olurlar. Qırmızı Qəsəbə xalçaçıların bu sahədə fəaliyyəti yenilik deyil, fərqlilik idi. Yəhudilərlə bağlı maraqlı bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, tarixən onlar digər xalqlarla birlikdə yaşayaraq eyni coğrafi, siyasi, iqtisadi, mədəni mühiti bölüşərək zamanla əhatəsində olduğu xalqın xüsusiyyətlərini mənimsəyərək özünəməxsus formada təqdim edə bilmişlər. Odur ki, dağ yəhudi qadınları “Güllü çiçi”, “Pirəbədil” “Ağgül”, “Heyratı”, “Qımıl”, “Alçagülü” “Quba” və başqa Azərbaycan çeşniləri əsasında zövqlü və gözoxşayan xalçalar toxumuşlar [8, s.68]. Bu xalçaların əsas alıcıları Azərbaycan miqyasında əsasən Bakı və ətraf şəhərlərdən olurdu. Ancaq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, xalça ticarəti təkcə Azərbaycanın sərhədləri çərçivəsində məhduləşmirdi. Belə ki, nəfis tərtibatlı, incə və zərif toxunuşlu, göz oxşayan Azərbaycan xalçaları dağ yəhudi tacirlərinin həm də əsas qazanc mənbələrindən biri idi. Xalça ticarətində ad qazanmış dağ yəhudiləri Azərbaycan xalçaları ilə nəinki bütün Yaxın Şərq ölkələri, hətta İspaniya və Avropanın digər şəhərləri ilə ticarət edirdilər [13, s.12]. MATM Neqativ fondunda saxlanılan bir foto bu mənzərəni çox gözəl şəkildə ifadə edir:

Şəkil 2. Dağ yəhudiləri yerli xalçaları satarkən NF 2941

Tədqiqatçı Tyilo Xizgilov yəhudi xalçaları ilə bağlı yazısında “yəhudi dizaynı” haqqında məlumat verir [14, s.151]. Belə ki, müəllif “yəhudi dizaynı” ilə bağlı tədqiqatında iki kateqoriya qeyd etmişdir. Bunlardan biri “şaa’am dor” və ya “şaa’am ağacı” adlanaraq şam ağacı mənasını verir. “Ağac” türk mənşəli, “dor” isə fars mənşəli sözdür. İfadənin hərfi mənası küknar ağacı deməkdir. Bəzi hallarda isə yəhudi şamdanı olan menoranı (menorah) mənalandırır.

Şəkil 3. Üzərində menora və əjdaha təsvirləri olan Dağıstan dağ yəhudilərinə məxsus xalçalar (rəsmlər T.Xizgilovun Mountain Jews. Customs and Daily life in the Caucasus adlı kitabdakı məqaləsindən götürülmüşdür).

İkinci kateqoriya “əzdaha mar” – “əjdaha ilan” naxışı ilə bəzədilən xalçalardır [14, s.152]. Ümumiyyətlə, əjdaha və ilan fiqurlu-təsvirli xalçalar Yaxın Şərqdə, o cümlədən Azərbaycanda ən qədim zamanlardan məşhurdur. Əjdaha motivi amulet xarakterini daşıyırdı və ailəni mənfi-pis qüvvələrdən qoruduğuna inandırıldı. Bu səbəbə görə də belə xalçalar satış üçün nəzərdə tutulmamış və məişət xarakteri daşmışdır. Ona görə də üzərində bəhs edilən naxışlar olan xalçaları tapmaq olduqca çətin idi. Dağ yəhudi qadınlarının hazırladıqları yüksək keyfiyyətli yun məhsullar nəinki Qubada, eləcə də Dağıstanda olduqca məşhur idi.

Azərbaycanda yaşayan etnik qruplardan talışlar arasında da xalçalılıq müəyyən mənada inkişaf etmişdi. Tədqiqatçı D.Kistenyev qeyd edirdi ki, əhali

yundan xalça, palaz, kilim, cecim, şal, çadır, məfrəş kimi əşyaların hazırlanmasında istifadə edirdi [12, s.399-400].

Qeyd olunan toxuculuq məmulatlarının əhalinin məişətində hərəsinin özünəməxsus yeri vardır. Xalça əhalinin məişətində həm divar bəzəyi, həm də döşəmə üçün toxunulurdu. Bununla belə etnoqrafik materiallar talışların ailə məişətində hansı xalça növlərinin geniş yer tutduğunu, hansı xalça çeşnilərinin toxunduğunu bizə deməyə əsas vermir. Ancaq talış qadınları Azərbaycanın digər bölgələrində toxunan xalça çeşniləri ilə tanış idilər. Digər etnik qruplar kimi talış qadınları da toxuduqları xalçalara özlərinə məxsus rənglər, naxışlar və çeşnilər əlavə etməklə paralel Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin ənənələrindən də istifadə etmişlər. Sənətkarlığın digər sahələri kimi xalçaçılıq sahəsində talışların adət-ənənələrinin də az rolu olmamışdır. XIX əsrdə Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi talışlar arasında da xalça hər bir ailənin məişətində mühüm rol oynamışdır. Əhalinin iqtisadi durumundan asılı olmayaraq hər bir ailənin məişət tələbatı onun evində bir neçə ədəd xalçanın olmasını zəruri edirdi. Gəlin köçən qızlara ən bahalı cehiz kimi göz nuru, əl əməyi olan gözəl xalçalar hədiyyə olunurdu. Xalça-palaz məmulatları hər bir ailədə mühüm rol oynayır. Buna görə də talış qadınları qızlarına uşaqılıq yaşlarından xalçaçılığın sirlərini öyrətməyi özlərinə borc bilmişlər. Buna görə də cənub bölgəsində xalçaçı qadınlar arasında 18-20 yaşlı qızlara da rast gəlmək mümkündür.

XIX əsr tədqiqatçıları hələ həmin dövrlərdə talışlar arasında xalçaçılığın bir sənət kimi əsasən Zuvand, Orand, Piran (Lerik rayonu) və Driq (Lerik rayonu) zonalarında geniş yayıldığını qeyd edirlər. Tədqiqatçı Q.Cavadov bu zonaların kəndlərində toxunan “Buta”, “Mayxanım”, “Sərəngülü”, “Qoç buyuzu”, “Qızılgül”, “Nəlbəki gülü” və b. xalçaların adlarını qeyd edir [6, s.423]. Adlarıçəkilən xalçalar Azərbaycanda çox məşhur idi. Belə gözəl toxunuşlu xalçaların alıcıları da təkcə Azərbaycan hüdudları ilə məhdudlaşmırdı. Hələ 1889-cu ildə Tiflisdə “Kənd təsərrüfatı və sənaye məhsullarının Qafqaz sərgisində” Azərbaycanın bir çox bölgələri ilə yanaşı, Lənkəran bölgəsinin xalçaları da sərgilənmişdir.

Nəticə. Beləliklə, xalça və xalçaçılıq sənəti etnik mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bir çox etnik qrup və azsaylı xalqların həyatında çox mühüm yer tutmuşdur. Məhz xalça sənəti bir çox xalqları bir-birinə yaxınlaşdırmış, ortaq ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Xalçaçılıq sənəti və xalçalar müxtəlif xalqlar arasında daima etnik-mədəni əlaqələrin inkişafında mühüm rol oynamış və oynamaqdadır. Odur ki, bu qədim sənət sahəsi ənənələrdən keçərək bugünə qədər gətirilmiş, öz varlığını qoruyub saxlayaraq gələcək nəsillərə ötürülmüşdür.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan etnoqrafiyası: 3 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 544 s.
2. Azərbaycan xalçası. Bakı: 2012, 470 s.
3. Bakı, Şirvan, Quba xalçaları. Bakı, 2013, 178 s.
4. *Cavadov Q.* Azərbaycanın azsaylı xalqları və milli azlıqları (tarix və müasirlik). Bakı: Elm, 2000, 440 s.
5. *Cavadov Q.* Talıqlar. Bakı: Elm, 2004, 616 s.
6. *Əliyev M.* Azərbaycan tatları. Bakı: MBM, 2006, 260 s.
7. İngilis səyyahı Şirvanda // Azərbaycan xalçaları, Bakı, 2011, № 1, s.118-121
8. *Muradov V.* Qırmızı qəsəbə: sinaqoqdan xalçayadək // Azərbaycan xalçaları, 2014, c.4, №13, s.28-81
9. *Nəsirova S.* Azərbaycan xalçalarında türk mifologiyasının izləri // AMEA-nın xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, Bakı, 2014, №1, s.165-175
10. *Quliyev S.* Çiçi haqqında tarixi-etnoqrafik öçerklər. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 668 s.
11. *Керимов Л.* Азербайджанский ковер: в 2-х т. Т. 2, Баку, 1983, 275 с.
12. *Кустенев Д.А.* Кустарная производительность и посторонние заработки крестьян в Ленкоранском уезде // Труды КОСХ, год 36, Тифлис, 1891, № 9-10, с.395-409
13. *Микдаш-Шамаилова Л.А.* История и культура горских евреев Кавказа. Институт стратегических исследований Кавказа. Иерусалим-Куба, 2009, 223 с.
14. *Mountain Jews.* Customs and Daily life in the Caucasus. The Israel Museum. Jerusalem: 2002, 160 p.

Redaksiyaya daxil olub 26.02.2021